
TÁJÉKOZÓDÁS

EDMUND WNUK-LIPINSKI

Politikatudomány és politikai átmenet Lengyelországban

(Politikai tudományok és szociológia)

BEVEZETŐ

A lengyelországi politikai átmenetben a társadalomtudósok sokféle szerepet vállaltak. Miután 1980-ban megalakult a Szolidaritás, a legtöbb értelmiségi csatlakozott a mozgalomhoz, és a szükségállapot bevezetését követően java részük közvetve vagy közvetlenül részt vett valamilyen tilalmas politikai, tudományos vagy kulturális tevékenységben. A gyökeres társadalmi átalakulást lehetővé tevő „kerekasztal” tárgyalások lezárultával jó néhány értelmiségi belevetette magát a politikába, és politikusi pályára lépett. Mások tanácsadóként vagy szakértőként álltak különböző politikai testületek szolgálatába. Az értelmiségiek számottevő része azonban továbbra is a tudománynak szenteli magát és a rendszerváltás dinamikáját tanulmányozza.

A társadalomtudósok személyesen és munkájuk révén (felmérések, célorientált vizsgálatok, tanulmányok) is hatottak az átalakulásra. Ám a kommunizmus összeomlásával paradox helyzet állt elő: a független társadalmi gondolat, amely túlélte elnyomását a régi rendszerben, alighanem felőrlődik az új kormány pénzügyi politikája és az állami költségvetési hiány teremtette gazdasági nehézségek fogaskerekei között.

A humán- és társadalomtudományoknak kettős nehézséggel kell szembenézniük: a különböző tudományágakat sújtó gazdasági válsággal párhuzamosan felmerül az igény a tudományos intézmények formális struktúrájának, a tananyagoknak és a kutatási programoknak a megreformálására is. A kutatási programok viszonylag könnyen

változnak, a tananyagok átírásának gondja viszont már jóval bonyolultabb, az intézmények, a kutatóintézetek és az egyetemi tanszékek átalakítása pedig felmérhetetlen akadályokba ütközik.

Tanulmányomban a társadalmi átalakulásokkal közvetlenül összekapcsolódó diszciplínák státusváltozásait vizsgálom. Felvázolom a politikatudományok állapotát, szembeállítva a szociológiában és a történettudományban eléállott helyzettel. Az előbbi képtelen volt az ideológiai nyomástól független tudományágként megmaradni, az utóbbiak viszont számos szellemileg ösztönző, önálló teljesítményt hoztak létre, melyek az 1980-as években nemcsak a demokratikus ellenzéknek, hanem a kommunista párt mérsékeltebb szárnyának gondolkodását is befolyásolták.

A rendszerváltás megkérdőjelezte a kommunista társadalmi rend egyes jól bevált elméleteit, elsősorban az úgynevezett szovjetológiai kutatások körében. A teoretikus átértékelések és az átmenet elméletének megalkotására tett kísérletek óriási feladat elé állítják a kelet-európai társadalomtudósokat s magát a társadalomtudományt. Tanulmányomban erről is szó esik majd.

Végül, a politikai és a gazdasági átalakulás a társadalomtudományok intézményi struktúráját is érintette. Létrejött néhány új intézmény, néhány régi pedig összeomlott. A kelet-európai egyetemi intézeteknek a politikai hatóságok által ellenőrzött hivatalos kapcsolatai megszűntek, helyüket fokozatosan az együttműködés új formái veszik át. Az újfajta kooperáció a kormányzervek és a különböző magánalapítványok által támogatott közös kutatásokban valósul meg.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK AZ 1980-AS ÉVEKBEN

A Szolidaritás megalakulása 1980-ban nagy meglepetésként érte a lengyel szociológusokat, hát még a politológusokat. Csekély vigasz, hogy a Szolidaritás mint jelenség a nyugati tudóstársakat is éppúgy ámulatba ejtette. A lengyel forradalom születése – csaknem egy évtizeddel a berlini fal leomlása előtt – felmérhetetlen hatást gyakorolt a szociológusok, kivált pedig a politikai szociológusok elméleti gondolkodására (lásd például: Crisis, 1982). Nyomában fejlődésnek indult a politikai történelem (ez az ideológiai befolyásnak leginkább kitett tudományág), s új közgazdasági eszmék születtek (ekkor dolgozta ki Leszek Balcerowicz fiatal közgazdászcsapatával a legmerészebb átfogó gazdasági reformprogramot).

A szociológusok mindenekelőtt végérvényesen elutasították a marxista-leninista paradigmát (mely különben sem vert túl mély gyökeret a teoretikus gondolkodásban), s kutatásaikban feszegetni kezdték az eladdig politikai tabuként kezelt témákat; tanulmányok láttak napvilágot a politikai rendszerről, a társadalmi struktúráról, a politikai attitűdökről, a társadalmi konfliktusokról s egyéb kérdésekről.

A lengyel politikatudományból viszont – mint Jacek Tarkowski (1987: 11) rámutatott – „szinte teljesen hiányoznak a mai Lengyelország politikai változásait és jelenségeit kutató vizsgálatok. A politikatudományi folyóiratokban és kiadványokban hemzsegnék a Mexikóról, Nyugat-Németországról, az Egyesült Államokról vagy Svédországról szóló empirikus munkák, miközben a lengyel valóságról a tudósok mintha megfeledkeztek volna. A politikatudományi írásokból aligha sejthette bárki is, hogy 1980 óta Lengyelország általános válságon megy keresztül, amelynek során a legkülönbözőbb konfliktusokkal, forrongásokkal, változásokkal kell szembenéznie”. A lengyel politikatudomány – vonja le a következtetést J. Tarkowski – „elszalasztotta a soha vissza nem térő lehetőséget, hogy az alakulóban lévő történelmet vizsgálja”.

A szükségállapot bevezetése nem állta útját az új szociológiai, közgazdasági és történelmi elméletek, illetve kutatások fejlődésének. A szociológia például külön kritikai méltatásra érdemes, egyedülálló módszertani tapasztalatait felhasználva, illegális felméréseket végzett (lásd például Wnuk-Lipinski, 1982). Ezzel egyidejűleg hivatalos (ám szellemileg éppoly független) vizsgálatok is folytak az adott időszakra jellemző lakossági attitűdök és magatartások feltérképezésére. Ennek legfigyelemreméltóbb eredménye a „Polacy” című sorozat. A sorozathoz fűződő kutatások 1980-ban kezdődtek, és 1981-ben (még a szükségállapot bevezetése előtt), majd 1984-ben, 1988-ban s végül 1990-ben is továbbfolytatódtak (Adamski et al. 1991). Ezenkívül a lengyel szociológusok tollából számos elméleti munka is napvilágot látott (lásd Staniszkis 1984; Narojek 1985; Rychard 1987). A teoretikus gondolkodás elsősorban a varsói szociológusok körében virágzott, s „kritikai szociológia” néven vált ismertté (lásd Lutynski 1987).

A földalatti kiadók néhány igen jelentős politikatörténeti tanulmányt is közreadtak. A független tudományos munka szép példája Krystyna Kersten (1985) könyve, amely a lengyelországi kommunista hatalom kiépülését írja le a második világháború után; mellé sorakozik fel Jerzy Holzer (1984) tanulmánya a Szolidaritás megalakulásáról és korai történetéről.

A vázolt kép korántsem teljes, hiszen az 1980-as években számos egyéb fontos tudományos eredmény is született mind Varsóban, mind az ország más részeiben. Az érzékeltetni kívánt folyamatok a lengyel átalakulás teremtette sajátos helyzetből fakadtak, s a szükségállapottal megrekedtek, hogy aztán a kényszerpihenőt követően újra nekilendüljenek. A változó politikai rendről íródott legértékesebb és elméletileg legjelentősebb munkák a politikatudományon kívül jelentkeztek, minthogy ez utóbbi képtelen volt szabadulni a politikai függőségtől, s levetni a társadalmi valóság érzékelésében és leírásában torzító hatású ideológiai előítéleteit. A keletkezett úrt jobbára a politikai szociológia, a politikatörténet és a politikai gazdaságtan művelői töltötték ki,

akiknek sikerült megfigyelni és megörökíteniük a rendszerváltás 1980–1981-ben és 1989-től nyíltan, illetve 1982-től 1989-ig burkoltan végbemenő folyamatát.

A PARADIGMÁK FELÜLVIZSGÁLATA

A közép- és kelet-európai rendszerváltás nagy horderejű elméleti problémákat vet fel. Egyelőre még a folyamat mibenléte sem tisztázott (Challenges, 1991; Szoboszlai 1991). Sok függ például az elnevezéstől („forradalom”, „restauráció”, „demokratizáció”, „a perifériák lázadása”, „európai integráció”, a „nacionalizmus kitörése” stb.), hiszen a névvel jelölt szemlélet az átalakulás egyes jelenségeit reflektorfénybe állítja, másokat viszont homályban hagy. Maga a rendszerváltás pedig éppen eléggé összetett jelenség ahhoz, hogy az egyes nézeteket alátámasztó állítások ne csak különbözőek, hanem olykor ellentmondásosak is legyenek.

A kommunista rendszer leírására a régi „bevált” és az új paradigmák egyaránt alkalmatlanok (vagy legalábbis fogyatékosnak) bizonyultak a posztkommunista átmenet vizsgálatakor. A marxista elmélet, kivált pedig a lengyel politikatudományi gondolkodást uraló leninista változata nem tudott számot adni sem a kommunizmus hanyatlásáról (Tarkowski 1987), sem az azt követő változások dinamikájáról. A kommunista rendszer kései szakaszát a maga önálló elvei alapján kutató („kritikai” avagy „radikális”) lengyel szociológia ma szintén sötétben tapogatózik. Az ancien régime társadalmának tanulmányozásában alkalmazott kiindulópontok ugyanis az új viszonyok között már nem nyújtanak támpontot. A legnyilvánvalóbb hiányosságok azonban akkor derülnek ki, amikor a kelet-európai változásokat vizsgáló kutatók munkájukat egy általános (mondjuk funkcionista, posztmodernista, strukturalista, totalitárius vagy valamilyen egyéb) elméleti keretbe szeretnék beilleszteni. Ilyenkor az átmenet lényeges összefüggései figyelmen kívül maradnak, s ex definitione hiábavaló minden becsvágyó kísérlet a változások lényegének megragadására.

Alighanem ezért van az, hogy a rendszerváltás leírására próbálkozó komolyabb munkák részint egyfajta teoretikus eklekticizmusról, részint pedig középfokú elméletek újjáéledéséről tanúskodnak, (lásd Connor–Ploszajski 1992).

Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az átmenet, ez a rendkívül sokrétféle és mélyreható folyamat, egyszerre megy végbe több, egymástól gyökeresen különböző történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező országban. A helyszínek sokfélesége viszont felveti az interdiszciplináris és összehasonlító kutatások szükségességét. Bármennyire egyértelmű is ez, eddig még senki sem indult el ebbe az eredményekkel kecsegtető irányba. Mindössze egyetlen tudományágban folytattak az egykori szovjet tömbhöz tartozó országokra kiterjedő összehasonlító vizsgálatokat (közös elméleti alapból kiinduló empirikus kutatá-

sokról van szó). Treiman és Szelényi nemzetközi kutatóprogramot szervezett a társadalmi rétegződés és a hatalmi elitok tanulmányozására. A közös eszközökkel és módszerekkel folytatott munka kiterjed Magyarországra, Cseh-Szlovákiára, Lengyelországra, s alighanem Oroszországra. Másutt ugyancsak történtek hasonló közös vállalkozások. Egyelőre azonban egyetlen olyan nemzetközi összehasonlító kutatás sem vezetett eredményre, amely átlépte volna a tudományágak közötti hagyományos határokat.

Az összehasonlító vizsgálatok mellett egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert a társadalomtudományokban az úgynevezett stratégiai, más néven célorientált kutatások, amelyek egy bizonyos politikai, társadalmi vagy gazdasági kérdésre összpontosítanak. Az 1980-as évek közepén a törvényen kívül helyezett Szolidaritás védnöksége alatt néhány tudós átfogó, interdiszciplináris tanulmányt készített *Polska piec lat po Sierpniu* (Lengyelország öt évvel augusztus után) címmel. A tanulmány szintézisben foglalta össze, hogy mi történt a lengyel társadalomban és gazdaságban a Szolidaritás megalakulását követő öt év alatt. Az 1980-as évek óta számos más hasonló próbálkozás született (lásd Nowak 1987; Wnuk-Lipinski 1991).

A célorientált vizsgálatok szellemében különleges munkacsoport szerveződött a Politikatudományi Intézet és a CBOS kötelékeibe tartozó kutatókból a korábban tervbe vett „Általános közéleti kutatás” (ÁKK) előkészítésére. A kutatócsoport a rendszerváltás során felmerülő konkrét kérdéseket állítja figyelme homlokterébe, a változások átfogó ismertetésének igényével. A jelentés a politika társadalmi követelményeinek értékeléséhez is kiindulópontul szolgálhat. Az ÁKK keretében folyó munka természete lehetővé teszi, hogy a vizsgálatokat a posztkommunista átmenettel küszködő más országokra is kiterjesszék.

A TUDOMÁNYOS KUTATÁS INTÉZMÉNYI HÁTTERÉNEK VÁLTOZÁSAI

A lengyelországi társadalomtudományi szervezeteket, a régi rendszer örökségét az alábbiakkal jellemezhetjük.

1. A tudományos intézetek csaknem kizárólag állami intézmények voltak. A kommunista rendszerben mindössze egyetlen magánegyetem működött (a Lublini Katolikus Egyetem), amelynek az egész szovjet táborban nem akadt párja. Az előző rendszer összeomlását követően létrejött ugyan néhány magánintézet (jobbára közvélemény-kutató központok), ám a társadalomtudományok terén a gyenge és jelentéktelen nem-állami szféra továbbra sem tudja felvenni a versenyt (sem az oktatásban, sem a kutatásban) a régi állami intézményekkel.

2. A tudományos tevékenység anyagi támogatása sokkal inkább a tervgazdaság, semmint a piac elvei szerint történik. A költségvetésen kívüli pénzügyi források (alapítványi magánadományok, nem-állami

kutatási ösztöndíjak) alig játszanak szerepet. Az állami támogatástól való szoros függőség következtében a tudományos intézetek a pénzügyi politika legkisebb válságát is megérik. A költségvetés felosztását többnyire nem tudják befolyásolni a szintén állami támogatásból élő, ám jóval erősebb ágazatokkal (az állami iparral, mezőgazdasággal, egészségüggyel, nyugdíj-biztosítással) szemben. Erről tanúskodik a lengyel társadalom- és humántudományok jelenlegi pénzügyi válsága is. Az anyagi források beszűkülése azonban néhány kedvező változást is hozott (csökkent a fölösleges munkaerő, megnöttek a szakmai követelmények, s megindult a verseny a rendelkezésre álló pénzekért stb.). Ugyanakkor jó néhány értékes irodalmi és történeti gyűjteményt, könyvtárat és tudományos műhelyt fenyeget a megszűnés veszélye.

Egyszóval, a túlduzzadt bürokrácia, a (szintén átalakulóban lévő) gyenge és eredménytelen adóztatási rendszer, valamint az állam által a szociális szférában vállalt óriási kötelezettségek olyan hatalmas költségvetési hiányt hoztak létre, amely súlyos pénzügyi nehézségek elé állítja a tudományos intézmények többségét, köztük is elsősorban a társadalom- és humántudományok képviselőit.

3. A bővülő magánszférát nem ösztökélik (megfelelő adópolitikával) a kutatások és különösen a humán- és társadalomtudományok pénzügyi támogatására (például közvetlenül adott ösztöndíjak formájában vagy alapítványokon keresztül). Lengyelországban nem állnak rendelkezésre magán pénzügyi források.

4. A tudományos vezetők nincsenek szakmailag felkészítve a kutatási és oktatási programokhoz szükséges anyagi eszközök előteremtésére. A hivatásos pénzszerző fogalma gyakorlatilag ismeretlen a lengyel tudományos intézetekben.

Dióhéjban: a társadalom- és humántudományi intézetek szervezete és szabályozása a központi tervezésgazdaságtól átvett elvek szerint épül fel, miközben a tudományos életnek a kialakulóban lévő piacgazdaság követelményeivel kell szembenéznie. Ebben az átmeneti időszakban a kommunista rendszer politikai tilalmai alól felszabaduló intézmények súlyos gazdasági gondokkal küszködnek, melyeken csak az alábbi feltételek teljesülése esetén lehetnek úrrá.

1. A költségvetés és az adóztatás szabályainak mélyreható változása lehetővé teszi a különböző oktatási és kutatási programok állami és magánforrásokból történő támogatását.

2. Át kell képezni a tudományos intézetek pénzügyi vezetőit.

3. Át kell szervezni a meglévő tudományos intézeteket.

4. Az átmeneti időszakban biztonsági hálót kell létre hozni a legjobb egyetemek és kutatóintézetek számára.

A mondottak nem jelentik azt, mintha a lengyel tudományos közösség 1989 óta tétlenségbe süppedt volna, s csak a meglévő intézményi struktúra konzerválásával törődne. Ellenkezőleg, megvittak számos új kezdeményezést, s ezek közül nem egy már meg is

valósult. A legjelentősebb, az egész tudományos életet érintő vállalkozás a Tudományos Kutatási Bizottság létrejötte volt 1991-ben, amely kidolgozta a kutatások állami támogatásának új rendszerét.

A költségvetés kutatásokra szánt szeletét két, egyenlőtlen részre osztották: az összeg mintegy kétharmadát az állami kutatóintézetek szervezeti működtetésére (infrastrukturális kiadások, bérek, bérleti díjak, könyvtárak fenntartása stb.) fordítják, a megmaradó egyharmadot pedig a kutatási programok finanszírozására tartják fenn.

A szervezeti működtetésre szánt keretet a kivívott tudományos megbecsülés és az elért kutatási eredmények figyelembevételével porciózzák az intézetek között; a jobbak többet, a rosszak kevesebbet kapnak. A Tudományos Kutatási Bizottság neves tudósokból álló teameket alakított, amelyeknek az a feladata, hogy a lengyel kutatóintézeteket az alábbi négy kategóriába sorolja:

- *A* kategória: nemzetközi megbecsülésnek örvendő intézetek,
- *B* kategória: országos megbecsülésnek örvendő intézetek,
- *C* kategória: a térség megbecsülését kivívott intézetek,
- *D* kategória: helyi megbecsülést kivívott intézetek.

A besorolás évente változik az intézmény teljesítménye és eredményei szerint. Minél magasabb kategóriába kerül egy intézet, annál nagyobb támogatást kap az állami költségvetésből. Az *A* kategóriás intézetek számára megnyitott keret többnyire a szervezeti működtetés kiadásainak mintegy kétharmadát fedezi az alkalmazotti bérek és a bérleti díjak egy meghatározott szintje mellett. A *D* kategóriás intézmények semmiféle állami segítségre nem számíthatnak, s ha nem sikerül másik szponzort találniuk, lassacskán felszámolhatják önmagukat.

Az egyéni és csoportos kutatóprogramok további támogatásáról a Tudományos Kutatási Bizottság pályázatok alapján dönt (ezeket egy-egy tudományágon belül legalább két jeles tudós bírálja el egymástól függetlenül és titkosan), s a pályázók között rendszeres versengés folyik. A benyújtott pályázatokat évente kétszer értékelik.

A már meglévő intézmények átalakítása mellett számos kezdeményezés történt új intézmények létrehozására is. Minthogy jobban ismerem a szociológia és az úgynevezett politikai tudományok szervezeti reformjait, példáimat is e körből veszem.

1. Magán közvélemény-kutató központok: Az utóbbi három évben három országos, magán közvélemény-kutató intézet alakult (a „Demoskop”, a „Pentor” és a „Sopocka Pracownia Badan Sondazowych” – „Sopoti Kutatóműhely”). A régi (a Lengyel Rádióval és Televízióval együttműködő OBOP és a kormányhoz kötődő CBOS), valamint az új közvélemény-kutató központok egymással versengve igyekeznek javítani az adatok minőségén, az előrejelzések pontosságán (elsősorban a választási hadjáratok alatt) s munkájuk gyorsaságán. Tevékenységükkel sikerült létrehozni Lengyelországban a társadalmi attitűdök és magatartás vizsgálatának hatékony rendszerét.

2. A Lengyel Tudományos Akadémia új intézményei: 1990-ben két tekintélyes akadémiai intézmény szűnt meg: a Politikatudományi Intézet és a Szocialista Országok Intézete. Ugyanez év késő őszen új intézmény alakult: a Lengyel Tudományos Akadémia Politikai Tanulmányok Intézete. Az új intézet, amelynek semmi köze sincs a letűntekhez sem munkatársai, sem kutatási profilja tekintetében, interdiszciplináris vizsgálatokat folytat jeles politikai szociológusok, történészek, jogászok, közgazdászok, politológusok és filozófusok közreműködésével. Fő kutatási területe az önkényuralmi rendszerből a demokráciába való átmenet, ez az általános feladat összehasonlító és tudományközi tanulmányok végzésére ösztönzi az intézet munkatársait.

A Lengyel Tudományos Akadémián belül jött létre a felsőoktatás új intézménye, a Társadalomkutatási Továbbképző Intézet is. Ez a frissen alakult oktatóműhely a Filozófiai és Szociológiai Intézettel áll kapcsolatban, de alapításába a Politikai Tanulmányok Intézetét is bevonták. Az előbbi két szervezet nemrégiben (a New York-i New School for Social Research-csel együttműködésben) felsőfokú politika-szociológiai kurzust indított az intézet fiatal munkatársai és a Varsói Egyetem diákjai számára (mintegy harminc résztvevő tette le a záróvizsgát és szerzett képesítést).

A nagyobb varsói kutatóintézetek (a Politikai Tanulmányok Intézete, a Filozófiai és Szociológiai Intézet, a CBOS, az OBOP és a Varsói Egyetem Társadalomtudományi Intézete) megállapodást kötöttek a Szociológiai Adattár létrehozásáról. Az Adattár ma még a Politikai Tanulmányok Intézetéhez tartozik, és a működéséhez szükséges támogatást az intézeten keresztül kapja; a nem túl távoli jövőben azonban az érdekeltek alapítványt kívánnak létesíteni az Adattár fenntartására.

3. Új egyesületek: A Lengyel Politikatudományi Egyesület megalakulása óta egyetlen eszmei irányzathoz (értsd: a marxistához) kötődik, és tagjai azonos politikai irányvonallal tartoznak. A különböző elméletek hívéül szegődött és a demokratikus értékek mellett elkötelezett új tudósközösség azonban létrehozott egy másik egyesületet, amely nyitva áll a politikatudományok iránt érdeklődő minden kutató előtt, tekintet nélkül korábbi tudományos elveire. Az új szervezet, amelyet Politikai Tanulmányok Egyesülete néven jegyeztek be a bíróságon, megkezdte rendszeres tevékenységét.

A NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KAPCSOLATOK SZEREPE

A közép- és kelet-európai tudományos élet legfőbb gondja az, hogy a kutatók között gyakorlatilag nem létezik közvetlen együttműködés. A kelet-európai átmenetre összpontosító közös kutatási és oktatási programok is csak a Nyugat kezdeményezésére indultak meg. A lengyel,

a magyar, a cseh, a szlovák és a többi kelet-európai tudósok jobbra csak a nyugati, köztük is elsősorban amerikai kapcsolatok iránt érdeklődnek.

Ennek az egyoldalúságnak persze megvannak a maga okai. A lengyel társadalomtudósok például hagyományosan jó viszonyt építettek ki nyugati kollégáikkal, elsősorban az amerikai szociológusokkal. Ez az együttműködés gyümölcsöző volt számunkra; lépést tudunk tartani a módszertani és az elméleti fejlődéssel.

A „szocialista országok” között kialakult hivatalos kapcsolatok azonban a kommunista rendszerben inkább politikai jelentőségűek voltak; az együttműködést a hatóságok ösztönözték és támogatták. A politikai összefüggések megszűntével már semmiféle különösebb érdek nem fűződik a térségen belüli kapcsolatok fenntartásához, s így a kutatók inkább Nyugaton keresnek partnereket. Az eredmény az lett, hogy a Nyugathoz fűződő szálak szorosabbra kötődtek, s a régió belül is csaknem kizárólag a Nyugat segítségével indulnak közös összehasonlító vizsgálatok. Ez alighanem természetes és törvényszerű; meg kell tanulnunk, miként szervezzünk tudományos vállalkozásokat a piactudomány teremtette viszonyok között; miként teremtjük elő a pénzt a kutatáshoz és az oktatáshoz; miként építjük ki a felsőoktatást; hogyan adjuk el tudományos eredményeinket a nemzetközi piacon; hogyan tevékenykedjünk nehéz gazdasági körülmények között, s miként működünk együtt a gazdagabb Nyugattal.

E gondok megoldása időt igényel, és elképzelhetetlen a kelet-európai gazdaságok átalakulása a „know-how” révén nyújtott nemzetközi segítség nélkül. Ez utóbbi pedig csakis a nemzetközi tudósközösség hathatós közreműködésével valósulhat meg.

HIVATKOZÁSOK

- Adamski W.–A. Rychard–E. Wnuk-Lipinski (eds.) 1991.
Polacy '90: konflikty i zmiana. Warsaw
- Challenges. 1991. *Challenges to Pluralism in Eastern Europe.* Sisyphus, Sociological Studies, VII. köt. Warsaw: IFIS Publishers
- Crisis 1982. *Crisis and Conflicts.* Sisyphus, Sociological Studies, III. köt. Warsaw: Polish Scientific Publishers
- Connor, Walter D.–Piotr Ploszajski (eds.) 1992.
Escape from Socialism; the Polish Route. Warsaw: IFIS Publishers
- Holzer, Jerzy 1984. *Solidarnosc; Geneza i historia.* (Szamizdat kiadvány.) Warsaw: Krag Publishers
- Kersten, Krystyna 1985. *Narodziny systemu wladzy. Polska 1943–1948.* (Szamizdat kiadvány.) Warsaw: Krag Publishers
- Lutynski, Jan 1987. Niektóre uwarunkowania rozwoju socjologii polskiej i ich konsekwencje. In: Wnuk-Lipinski (ed.) 1987.
- Narojek, Winicjusz 1985. *Perspektywy pluralizmu w upanstwowionym spoleczenstwie.* (Sokszorosítva.) Warszawa

- Nowak, Stefan 1987. Społeczeństwo polskie drugiej połowy lat osiemdziesiątych – próba diagnozy stanu świadomości społecznej. In: Wnuk-Lipinski (ed.) 1987.
- Rychard, Andrzej 1987. *Władza i interesy w gospodarce*. Warszawa
- Staniszki, Jadwiga 1984. *Poland: Self-Limiting Revolution*. Princeton University Press
- Szoboszlai György (ed.) 1991. *Democracy and Political Transformation: Theories and East-Central European Realities*. Budapest: Magyar Politikatudományi Társaság
- Tarkowski, Jacek 1987. *Political Science and Sociology: Different Responses to the Polish Crisis*. (Sokszorosítva.) Warsaw
- Wnuk-Lipinski, Edmund (ed.) 1982. *Społeczeństwo wobec przemocy*. (Szamzat kiadvány.) Warszawa CDN Publishers
- (ed.) 1987. *Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny – Materiały*. Warsaw: Polish Sociological Association
- (ed.) 1991. *Świat pokomunistyczny: Diagnoza i Prognozy*. Warsaw: Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences